

**SVĚTODĚJNÁ [REDACTED] MOC
[REDACTED] SVOBODY SLOVA**

THE EPOCH-MAKING POWER
OF [REDACTED] FREE SPEECH

**MEZINÁRODNÍ SYMPOZIUM
SVĚTODĚJNÁ MOC SVOBODY SLOVA**

Knihovna Václava Havla ve spolupráci
se společností Člověk v tísni a Divadlem Archa

Praha, 9. prosince 2011

Divadlo Archa / Na Poříčí 26, Praha 1

RESPEKT

Mediální partner

© Knihovna Václav Havel, 2011

© Václav Havel, 2011

graphic & design © carton clan 2011

Co chci říci: [redacted] slovo je úkaz tajemný, [redacted]
[redacted] mnohoznačný, ambivalentní, [redacted]
zrádný. Může být paprskem [redacted] světla
[redacted] v říši tmy, jak kdysi nazval
Bělinskij Ostrovského Bouři, [redacted] ale i smrtonosným
[redacted] šípem. A co je nejhorší: může být chvíli tím
a chvíli oním, může být dokonce obojím [redacted] současně!

Václav Havel: Slovo o slovu

Vážení přátelé

u příležitosti Dne lidských práv se Knihovna Václava Havla rozhodla zorganizovat ve spolupráci s Nadací Člověk v tísní a pražským Divadlem Archa mezinárodní sympozium nazvané **Světodějná moc svobody slova**. [REDACTED]

Sympozium bude zahájeno seminářem o roli svobody projevu a významu její ochrany v mezinárodním společenství, které je stále globalizovanější, propojenější a pro-
vázanější, avšak stále si udržuje kulturní a náboženskou různorodost a diverzitu. Odpoledne bude zorganizováno press foyer nazvané Zaměřeno na svobodu slova, které umožní žurnalistům setkání s účastníky semináře a mezinárodními hosty, kteří se účastní večerního programu. [REDACTED]

Během programu se v prostorách Divadla Archa uskuteční výstavy nazvané **Tisk proti perzekuci – Kubánský samizdat 2000–2010 a Umlčené hlasy. Výstava o zavražděných obhájcích lidských práv v Rusku**, které budou přístupné nejen účastníkům sympozia, ale i veřejnosti. [REDACTED]

Velkým finále celodenního programu ke Dni lidských práv bude **Večer solidarity** věnovaný těm, jimž je dodnes odpírána svoboda slova, a všem statečným, ať už známým či neznámým, kteří jsou perzekuováni, neboť se odmítli poddat tlaku autokratických režimů. Tichými společníky sympozia budou tři výrazné osobnosti, které budou poctěny zvláštním uznáním. Jsou to **Liou Siao-po**, čínský spisovatel a literární kritik, kterému byla vloni udělena Nobelova cena za mír za jeho práci v oblasti lidských práv a který si dosud odpykává jedenáctiletý trest vězení, **Laura Pollan**, **vůdčí osobnost kubánské protestní skupiny Ladies in White** (Ženy v bílém), která před měsícem

v Havaně zemřela, a **Ivan Martin Jirous, známý jako Magor**, který rovněž nedávno zemřel, básník a spirituální otec českého „undergroundu“, statečný muž s laskavým srdcem, divokou duší a představitostí, který svým specifickým způsobem po celý život odolával totalitě a přes mnohá věznění dokázal svým postojem nakazit celou mladou generaci. [REDACTED]

Večerní program zahájí panelová diskuse s aktivisty lidských práv ze zemí, kde lidé stále bojují o své svobody, o právo vyjadřovat své názory a svobodně přijímat informace. Poté bude následovat čtení eseje „**Slovo o slovu**“ od Václava Havla, napsané jen pár měsíců před Sametovou revolucí 1989, a hudba skupiny **The Plastic People of the Universe**, jejíž pronásledování a umlčení komunistickým režimem vedlo ke vzniku Charty 77. [REDACTED]

Na závěr naší oslavy Dne lidských práv 2011 budou všichni účastníci předchozího programu i publikum večerního programu pozváni na recepci, kde se mohou nejen těšit z bohaté nadílky českého jídla a nápojů, ale i požívat své vlastní svobody slova ve vzájemné neformální komunikaci. Mezinárodní sympozium bude vedeno v angličtině a tlumočeno do češtiny. [REDACTED]

Knihovna Václava Havla
Člověk v tísni a Divadlo Archa

PROGRAM

09:00–10:00

REGISTRACE

10:00–10:20

ÚVODNÍ SLOVO

Martin Palouš (Česká republika)
ředitel Knihovny Václava Havla

Renata Klečková (Česká republika)
Ministerstvo zahraničí České republiky

10:20–12:30

PANEL 1: OMEZENÍ SVOBODY SLOVA

MODERÁTOR

Martin Palouš (Česká republika)
Knihovna Václava Havla

ÚČASTNÍCI

Zdeněk Kühn (Česká republika)
Nejvyšší správní soud

Politický projev a pravomoc rozpouštět politické strany

Peter Molnar (Maďarsko)

Středoevropská univerzita

Určování limitů v rámci mezních situací svobody slova a odpověď na „projev nenávisti“

Daniel Rietiker (Švýcarsko)

Evropský soud pro lidská práva

Omezování svobody projevu v evropských souvislostech

Ladislav Vyhnánek (Česká republika)

Ústavní soud České republiky

Projev nenávisti: vyvažování konkurenčních zájmů

DISKUSE

12:30–13:15

OBĚD

13:20–15:30

PANEL 2: SVOBODA PROJEVU: NOVÉ VÝZVY

MODERÁTOR

Veronika Bílková (*Česká republika*)
Univerzita Karlova v Praze

ÚČASTNÍCI

Ahmad Sharief (*Egypt*)
Velvyslanectví Egyptské arabské republiky v Chartúmu
Hanobení náboženského vyznání

Radwan Ziadeh (*Sýrie*)
*hostující profesor, Dubajská iniciativa, Kennedyho
škola státní správy, Harvardova univerzita*
Svoboda slova v autoritativních režimech v arabském světě

Pedro J. Fuentes Cid (*USA*)
Presidio Político Cubano
Historický pohled na svobodu projevu na Kubě

Carl Gershman (*USA*)
Národní nadace pro demokracii
Ohrožení svobody projevu v informačním věku

Gregory Asmolov (*Velká Británie*)
Londýnská škola ekonomie a politologie
Kontrola online a rozměry moci: případ internetové svobody v Rusku

DISKUSE

15:30–15:45

ZÁVĚREČNÉ SLOVO

Martin Palouš (*Česká republika*)
ředitel Knihovny Václava Havla

DOPROVODNÉ AKCE

VÝSTAVA

Tiskem proti útisku – Kubánský samizdat 2000–2010

Umlčené hlasy.

Výstava o zavražděných obhájcích lidských práv v Rusku

VEČER SOLIDARITY

19:00–19:20

ÚVODNÍ SLOVO

Martin Palouš (*Česká republika*)
ředitel Knihovny Václava Havla

Šimon Pánek (*Česká republika*)
ředitel společnosti Člověk v tísni

19:20–20:30

PANELOVÁ DISKUSE: SVĚTODĚJNÁ MOC SVOBODY SLOVA

MODERÁTOR

Carl Gershman (*USA*)
prezident Národní nadace pro demokracii

ÚČASTNÍCI

Omar Rodríguez Saludes (*Kuba*)
nezávislý žurnalista a bývalý politický vězeň

Dolkun Isa (*Východní Turkestán – Ujgurská autonomní oblast Sin-tiang v Číně*)
generální tajemník Světového ujgurského kongresu a prezident Svazu Východního Turkestánu v Evropě

Radwan Ziadeh (*Sýrie*)
hostující profesor, Dubajská iniciativa, Kennedyho škola státní správy, Harvardova univerzita

Htein Lin (*Barma*)
výtvarník a bývalý politický vězeň

20:30 – 21:00

THE PLASTIC PEOPLE OF THE UNIVERSE

vystoupení pražské rockové skupiny

21:00 – 22:00

RECEPCE

PROFILY ÚČASTNÍKŮ

GREGORY ASMOLOV

Gregory Asmolov je doktorandem programu „Nová média, inovace a gramotnost“ na Londýnské škole ekonomie a politologie. Jeho výzkum se zaměřuje na roli crowdsourcingových platforem v krizové situaci a rozvoj síťových organizací jako nový režim řízení. Asmolov je spoluautorem nedávné zprávy „Ruská síťová společnost a sociální změna“. Přispívá do RuNet Echo, součásti projektu Global Voices Online na analýzu ruského internetu. Poskytuje konzultace v oblasti informační technologie, nových médií a projektů sociálních médií pro Světovou banku a Internews Network, pracoval v Berkmanově centru pro internet a společnost na Harvardově univerzitě. V USA, Rusku, Izraeli a dalších zemích školí a přednáší o společenské a politické roli nových médií. Asmolov dříve pracoval jako novinář ve velkých ruských nezávislých novinách Kommersant a Novaja Gazeta a byl editorem zpráv a analytikem v izraelské televizi. Je spoluzakladatelem Help Map, crowdsourcingové platformy, která byla používána ke koordinaci pomoci obětem velkých požárů v Rusku v roce 2010, a získal ruskou Národní cenu internetu za nejlepší projekt v kategorii „Stát a společnost“. V současnosti se svými kolegy vyvíjí novou crowdsourcingovou platformu pro koordinaci vzájemné pomoci v krizových situacích, Rynda.org.

VERONIKA BÍLKOVÁ

Veronika Bílková je členkou Evropské komise pro šíření demokracie prostřednictvím práva (Benátská komise). Je odbornou asistentkou katedry mezinárodního práva na

Univerzitě Karlově v Praze, absolvovala výzkumný pobyt na Institutu mezinárodních vztahů a je diplomantkou v mezinárodním právu na Cambridge University. Vystudovala právo, politologii a francouzskou filologii. Zaměřuje se na teorii mezinárodního práva, mezinárodní humanitární právo, použití síly v mezinárodním právu, lidská práva a mezinárodní trestní právo.

PEDRO J. FUENTES CID

Pedro J. Fuentes Cid je mluvčím a členem Politické komise Consejo Presidio Politico Cubano, svazu kubánských organizací pro bývalé politické vězně. Castrův režim jej věznil téměř 16 let. Byl v opozici proti Batistově diktatuře a později proti Castrovu režimu, který se prohlásil za spojence Sovětského svazu. Tehdy, na počátku revoluce, byl ředitelem „Pilotního konzulátu“ Ministerstva zahraničí, kde školil jmenované konzuly před jejich odchodem do služby v zahraničí. Po příjezdu do Spojených států za účelem sloučení rodiny získal Master's Degree v oboru mezinárodních studií a Juris Doctor Degree z občanského práva, obojí na Univerzitě Miami. Od té doby pracuje 22 let jako soukromý advokát ve státě Florida. Vystupuje na mnoha fórech o situaci na Kubě a nedávno mu bývalý rumunský prezident Emil Constantinescu udělil čestnou prezidentskou medaili.

CARL GERSHMAN

Carl Gershman je prezidentem Národní nadace pro demokracii (NED), což je Kongresem podporovaná soukromá grantová instituce s cílem posilovat demokratické organizace po celém světě na nevládní úrovni. Kromě vedení grantových programů nadace v Africe, Asii, Středním Východě, Východní Evropě, bývalém

Sovětském svazu a Latinské Americe se podílel na založení čtvrtletníku Journal of Democracy, Mezinárodního fóra demokratických studií, Stipendijního programu pro demokracii Reagan-Fascell a Centra pro mezinárodní média. V roce 1999 otevřel v New Delhi Světové hnutí za demokracii, což je globální síť činitelů v oblasti demokracie a vědců v oblasti demokracie.

DOLKUN ISA

Dolkun Isa je generálním tajemníkem Světového ujugurského kongresu a prezidentem Svazu Východního Turkestánu v Evropě. Působil jako lídr studentských demonstrací na podporu demokracie na Univerzitě Sin-Tiang ve Východním Turkestánu (též Autonomní ujugurská oblast Sin-Tiang v Číně) v roce 1988. Studoval fyziku na Univerzitě Sin-Tiang. V prosinci 1987 zakládal Svaz studentů – Věda a kultura (USSC) na Univerzitě Sin-Tiang. V červnu 1988 USSC organizoval v Urumči studentské demonstrace za demokracii. Bylo mu proto nařízeno domácí vězení a v září 1988 byl vyloučen z univerzity. Po dlouhotrvající perzekuci čínskými úřady uprchl z Číny do Německa, kde mu byl v r. 1996 udělen politický azyl a v r. 2006 i německé občanství. Získal Master's Degree v oboru politika a sociologie na Univerzitě Gazi v Turecku a diplom v oboru výpočetní techniky v Mnichově.

RENÁTA KLEČKOVÁ

Renáta Klečková pracuje jako právní poradkyně Mezinárodněprávního odboru na Ministerstvu zahraničních věcí České republiky. Odpovídá především za mezinárodní trestní právo a humanitární právo. Účastnila se různých mezinárodních konferencí

a fór (Shromáždění smluvních stran Římského statutu Mezinárodního trestního soudu, Přezkumná konference Římského statutu, Konference ICRC, OSN) a pravidelně zastupuje ČR v COJUR-ICC, expertní skupině pro otázky Mezinárodního trestního soudu. Působí rovněž na akademické půdě, zejména na Právnické fakultě Masarykovy univerzity Brno, kde v roce 2010 získala titul Ph.D. v mezinárodním právu. Pracovala tamtéž v letech 2005 – 2007 jako asistentka pro mezinárodní právo se specializací na mezinárodní ochranu lidských práv a uprchlické právo.

ZDENĚK KÜHN

Zdeněk Kühn je docentem na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde vyučuje teorii práva a právní vědu. Vystudoval v roce 1997 a titul Ph.D. získal tamtéž v roce 2001. Má i titul Master of Laws (LL.M.) a Science Juridical Doctor (S.J.D.) z Právnické fakulty Michiganské univerzity. Získal několik ocenění, včetně ceny Hessel Yntema Prize, Berkeley, Kalifornie za nejlepší článek napsaný vědcem do 40 let věku, publikovaný ve sborníku American Journal of Comparative Law, č. 52. V prosinci 2007 byl jmenován soudcem Nejvyššího správního soudu České republiky. Často publikuje v oboru právní vědy, komparativního ústavního práva a veřejného práva. Je aktivní i na akademické půdě, vyučuje a je autorem četných publikací vydaných doma i v zahraničí.

HTEIN LIN

Htein Lin je barmský umělec v oboru malby, instalací a performancí, který rovněž vystupuje v Barmě jako komik a herec. Téměř sedm let (1998 – 2004) byl z politických důvodů vězněn. Ve vězení rozvinul své umění a dostupnými předměty, například mis-

kami a zapalovači, nahrazoval chybějící štětce a vytvářel malby a tisky na bavlněných vězeňských uniformách. Od roku 2006 žije v Londýně a pravidelně se účastní výstav a festivalů performance po celém světě. Svými díly upozorňuje na situaci v Barmě, stav svobody slova a politické vězně. Je zakládajícím členem webu v barmštině – www.kaungkin.com, kam přispívá svými kritikami literatury a umění. V roce 2010 byl kurátorem Festivalu barmského umění v Londýně.

PETER MOLNAR

Peter Molnar je Senior Research Fellow a jeden ze spoluzakladatelů Centra pro média a komunikační studia na Středoevropské univerzitě. Měl velký podíl na přechodu k demokracii v Maďarsku po pádu komunistické diktatury. Jako poslanec v letech 1990 – 1998 byl hlavním autorem maďarského mediálního zákona z r. 1996 i dalších četných zákonů o médiích a kulturní politice. Byl členem Stížnostní komise maďarské Rozhlasové a televizní rady (2001 – 2010), od r. 2002 je poradcem pro legislativu, od r. 1994 vede kursy o svobodě projevu, a to včetně kursů na Škole žurnalistiky Kalifornské Univerzity v Berkeley, Škole žurnalistiky a komunikace na Univerzitě Colorado, Cardozově právnické fakultě a Právnické fakultě Columbia, byl stipendistou programu German Marshall Fellowship, dvakrát stipendistou Nadace Fulbright a stipendistou Shorenstein Fellowship na Harvardově univerzitě. V roce 2006 sestavil návrh Budapeštské deklarace za svobodu internetu, kterou podepsalo mnoho mediálních odborníků. V roce 2007 získala hraná verze jeho románu „Hledači“ cenu za nejlepší alternativní hru a nejlepší nezávislou hru v Maďarsku.

MARTIN PALOUŠ

Martin Palouš je ředitelem Knihovny Václava Havla v Praze a profesorem Školy mezinárodních a veřejných vztahů na Floridské mezinárodní univerzitě v Miami. Martin Palouš byl v letech 2001 – 2005 velvyslancem České republiky ve Spojených státech amerických a v letech 2006 – 2011 stálým představitelem ČR při OSN. Do jeho diplomatické kariéry patří i funkce náměstka ministra zahraničních věcí České republiky (1998 – 2001) a náměstka ministra zahraničních věcí Československa (1990 – 1992). Jako jeden z prvních signatářů Charty 77 byl její mluvčím na obranu lidských práv. V roce 1989 byl rovněž spoluzakladatelem Občanského fóra. V roce 1990 byl zvolen poslancem Federálního shromáždění. Martin Palouš studoval přírodní vědy, filozofii a právo. Titul Ph.D. z mezinárodního veřejného práva získal na Masarykově univerzitě v Brně, kde v roce 2007 obhájil doktorandskou práci na téma Svoboda projevu u Evropského soudu pro lidská práva. Působí rovněž v akademické sféře, vyučuje a je autorem četných publikací vydaných doma i v zahraničí.

DANIEL RIETIKER

Daniel Rietiker je právníkem u Evropského soudu pro lidská práva. Je členem Mezinárodního institutu lidských práv ve Štrasburku, založeného René Cassinem. Vystudoval právo na Univerzitě v Curychu a získal titul Master v oboru mezinárodních vztahů (Institut mezinárodních vztahů, Ženeva). Má též titul Ph.D. z Univerzity v Lausanne v oboru Kontrola zbraní a mezinárodní dohody o odzbrojení. Je autorem mnoha publikací především v oblasti lidských práv.

OMAR RODRIGUEZ SALUDES

Omar Rodriguez Saludes je představitelem kubánské nezávislé žurnalistiky a bývalý politický vězeň, který nyní žije v exilu ve Španělsku. Kvůli svému politickému aktivismu byl propuštěn ze zaměstnání v loděnicích v Havaně. V roce 1995 s Raúlem Riverou a několika dalšími aktivisty spoluzakládal hnutí nezávislých žurnalistů, kde začínal jako grafický reportér. Od roku 2001 je prezidentem tiskové agentury Nueva Prensa Cubana (Nový Kubánský Tisk). Patří do tzv. Skupiny 75 sdružující opoziční aktivisty, kteří byli uvězněni a odsouzeni Castrovou vládou v březnu 2003. Tato vlna represi byla známá jako „Černé kubánské jaro“. Proces se uskutečnil během 48 hodin bez možnosti pracovat s obhajobou. Po odvolání mu Nejvyšší soud změnil doživotní trest na 27 let vězení ve věznici s nejvyšší ostrahou. Po sedmi letech a čtyřech měsících strávených za mřížemi vycestoval v roce 2010 do Španělska jako osoba vyhoštěná z politických důvodů ze své země. Podle organizace Reportéři bez hranic byl obviněn z „ohrožování státní bezpečnosti a územní celistvosti“. Soud jej rovněž uznal vinným z „podávání zkreslených informací o Kubě do ilegálních a nepřátelských publikací se zjevným záměrem napadat kubánskou revoluci“.

AHMAD SHARIEF

Ahmad Sharief je diplomatem na Egyptském velvyslanectví v Chartúmu. Dříve pracoval jako egyptský diplomat ve Rwandě a v Praze. V Káhiře pracoval na Odboru lidských práv a Arabském odboru Ministerstva zahraničních věcí Egypta. Je členem egyptské delegace v Lize arabských států. Byl také zástupcem Egyptu na 48. a 49. pravidelné schůzi Africké komise pro lidská a národní práva. Má titul M.A. v oboru mezinárodních lidských práv z Americké univerzity v Káhiře. Jeho výzkum se zaměřuje na střet mezi svobodou projevu

a jinými lidskými právy. V současnosti se zabývá svobodou projevu v multireligiózních společnostech, demokratizací, výzvami souvisejícími s přechodem k demokracii v porevolučních situacích, vývojem v subsaharské Africe a záležitostmi Súdánu.

LADISLAV VYHNÁNEK

Ladislav Vyhnaněk přednáší na Katedře ústavního práva a politologie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Rovněž působí u Ústavního soudu České republiky. Je rovněž členem Českého centra pro lidská práva a demokratizaci. Je jedním z autorů nového komentáře k Ústavě České republiky (2010).

RADWAN ZIADEH

Radwan Ziadeh je hostujícím profesorem Dubajské iniciativy na Kennedyho škole státní správy Harvardovy univerzity. Je zakladatelem a ředitelem Damašského centra pro studia lidských práv v Sýrii a spoluzakladatelem a výkonným ředitelem Syrského centra pro politické a strategické studie ve Washingtonu. Je generálním editorem časopisu *Transitional Justice in the Arab World*. V roce 2001 – 2002 pracoval jako šéfredaktor časopisu *Tyarat* a tajemník Syrské organizace pro transparentnost. V roce 2010 mu Světové hnutí za demokracii v Jakartě udělilo ocenění *Democracy Courage Award* za práci v oblasti lidských práv v Sýrii. Ziadeh je jedním z hlavních aktérů „Damašského jara“, období intenzivních debat o politice, sociální problematice a výzev k reformám v Sýrii po smrti prezidenta Hafeze al-Asada v roce 2000. Často vystupuje jako politický komentátor v různých médiích v USA, Evropě a Středním východě, například al-Džazíra, al-Arabija, BBC a al-Hurra. Publikuje rovněž nezávislé úvodníky pro hlavní arabský deník al-Hayat.

Background Paper for International Symposium the Epoch-Making Power of Free Speech

Prague, December 9, 2011

As announced, the international symposium **The Epoch-Making Power of Free Speech** organized by Vaclav Havel Library in co-operation with the People in Need Foundation and the Archa Theatre on the occasion of Human Rights Day on December 9, 2011, will focus on the role of freedom of speech and its protection within the contemporary international community that is ever more globalized, interconnected and interdependent, yet remains culturally and religiously non-homogeneous and diversified.

I. Themes of the Symposium

1. Limits of the Freedom of Speech

Freedom of speech and its possible abuse (fighting words, inflammatory or hate speech, incitement, disturbance of public order)

Forms of government and human rights are interrelated. However, whereas different forms of government have come into existence in different societies, and forms themselves have changed profoundly in the course of human history, human rights, albeit discovered at the specific historical moment and within the orbit of one (Western) civilization, are perceived - because rooted, as we Europeans believe, in human nature itself - as everlasting, unchangeable and universal. What must be addressed first in the context of our debate is the status of freedom of expression within concrete, historically formed societies, characterized not only by their cultures, men-

talities, traditions, and customs, but also by their forms of government. What we need to look at in the first place – of course, taking into account all the features which make all individual cases unique and in that sense irreplaceable - is the fundamental difference as far as elementary understanding of freedom of expression between democracies and autocracies.

Questions: How should we judge the statement of the British Prime Minister who, in reaction to a wave of violence and looting in English cities in August this year, said: if people use words in support of violence or intolerance or discrimination then “we need to stop them”? How would those words sound if spoken by the current Belorussian, Syrian, Cuban, or Iranian president? What makes the difference between democracies and autocracies, both European and non-European, when their representatives take a strong stand against “disturbers of the peace” in their societies, call for adequate measures to keep the public order, and suggest restrictions on freedom of expression?

2. New Challenges for Freedom of Speech

Freedom of expression in the age of internet and new media and Freedom of expression in the context of defamation of religion

Has the arrival of the age of internet and social media like Facebook or Twitter changed the content and scope of the concept of freedom of expression? Should we have any special concerns as far as their impact on the existing social and political order, because of their unprecedented potential to disseminate information? What must be reflected in the framework of human rights discourse today, is the fact that thanks to the explosive development of IT in recent years, free

flow of certain ideas can, indeed, have potentially a very significant effect on the conduct of human societies; that among those who benefit from this technical revolution that has taken place just in a span of two decades, are not always democrats of different creeds and points of view, but also mobs and members of street gangs, sectarians of all kinds, pathological xenophobes, extremists, and of course terrorists.

Questions: Is some sort of control or regulation of free flow of information in cyberspace, necessary, even from the point of view of open and democratic societies? Will freedom of expression be further enhanced thanks to the internet and new social media, or will we rather see the arrival of an epoch of its gradual decay or even destruction? Does the outburst of freedom of speech in the Middle East during the Arab Spring really mark the beginning of era of Middle Eastern democracy? Or will it rather lead in the final result to the deterioration of the situation in the area of human rights and accelerate the rise of Islamic fundamentalism in the region?

Existing international human rights law is based on the protection of rights of individuals (or their groups). Defamation of religion is a relatively new idea to protect in the first place not the rights of individuals, but the systems of faith and ideologies.

Questions: Is the concept of “defamation of religion’ compatible at all with the recognized principles of international human rights law? Do the restrictions of freedom of expression reasoned with its help go well beyond the limitations as defined, for instance, by Article 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights? Or can they be justified and covered behind the general label of “protection of the rights or reputation of others”?

II. Points of Departure (Suggested Background Topics to be considered and addressed by the Participants of the Symposium)

1. The actual content and scope of the European/Western concept of freedom of expression

Since the creation of modern international human rights legal instruments, freedom of speech has been ranked among the fundamental human rights that it is necessary to protect from interference by state power. There are three principle reasons for its protection: **a.) the functioning of democracy, b) seeking truth in diverse fields of inquiry, and c) the capacity of individual human beings for self-expression and self-realization**¹

A / The emphasis is put on freedom of speech as a means for the formation of public and political will as one of the essential conditions for the existence of democracy. *“Government by the free public opinion of an open society... demands the condition of a virtually unobstructed access to and diffusion of ideas”*.² This concept of freedom of speech has, however, a very significant consequence: when it comes to matters outside the sphere of politics - for instance, morality, religion and other “private” matters - the restrictions imposed on freedom of expression can be bigger and more invasive!

1 / E.g., Canada's Supreme Court decision, *Grant v Torstar Corporation* 2009 SCC 61, par. 47-50. Similarly European Court for Human Rights: “Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of a (democratic) society, one of the basic conditions for its progress and for the development of every man (.Handyside v. the United Kingdom, judgment of December 7 1976, Series A, n. 24, § 49).
2 / *Grant v Torstar Corporation* 2009 SCC 61, par. 48.

B / Freedom of speech as an opportunity to “search for truth” can be found in the Anglo-American political tradition (John Stuart Mill). *“The ultimate good desired is better reached by free trade in ideas... that the best test of truth is the power of the thought to get itself accepted in the competition of the market”* (Holmes’s dissent in the case of *Abrams vs. U.S., 1919*). However, neither protection of the First Amendment of US Constitution is absolute. The US Supreme Court is still developing precedent which interprets what that constitutional guarantee means and how it should be applied in concrete cases. The question remains whether the words are used in such a manner as to create a clear and present danger.

C / The third option connects freedom of speech with the elementary capacity of each individual human being to speak in front of others and also to listen to, and to understand, what they had to say in their own speeches. According to this concept, freedom of expression – intrinsically connected with the right to receive information – represents, indeed, a fundamental aspect of the human condition, an essential prerequisite of our humanity, and thus belongs to all members of humankind, without discrimination based on language, race, sex, culture, religion, way of life, etc. It is understood as a key expression of public acceptance of the individual as a member of the community. The implication is clear and simple: restrictions imposed on freedom of speech must be always minimized and properly legitimized. They are considered legitimate only when they meet three different criteria: 1.) they must be prescribed by the law; 2.) they must follow a legitimate aim; 3.) they must pass the test of necessity in a democratic society.³

3 / Soudni rozhledy (Court Insights), 10/2005 page 359.

2. Restrictions legitimately imposed of freedom of speech

Article 19 of the International Covenant on Civil and Political Rights (see Annex) acknowledges that the right to freedom of expression goes hand in hand with responsibilities and duties and as such can be restricted by the state. Restrictions, though, can be imposed only: 1.) on the basis of the law; and 2.) only for two main reasons: a) to respect the rights or reputation of others; b) to protect national security or public order or public health or morals. The European Convention on Human Rights makes similar specifications in its Article 10 (see Annex), albeit with a greater number of reasons for limitation and the addition of the third condition: it must be proven that restrictions imposed to be considered legitimate must be “*necessary in a democratic society.*”

Although international law gives states a certain degree of discretion, it specifically bans and punishes certain forms of expression. Furthermore, such banned speech can also be a crime under international law and an individual can be taken to international criminal tribunals/courts because of it.⁴

In sum: It is clear that no matter how essential or pivotal a role freedom of expression plays, it is never absolute. In every society it has certain limits, dependent on the experience of that society, on its self-reflection, on its conscience, on the perception of freedom of speech within the context of other human rights, and weighted carefully against

4 / E.g. ICTR's Judgment in The Prosecutor v. Simon Bikindi. Simon Bikindi was a famous Rwandan composer and singer. In 1994 he was also working at the Ministry of Youth and Association Movements. The ICTR Prosecutor charged him with six counts. More specifically, the indictment stated that Bikindi participated in the anti-Tutsi campaign in Rwanda in 1994, composing songs and making speeches at public gatherings that promoted hatred and violence against the Tutsis. The case was specific as it involved hate speech and alleged incitement of genocide through song lyrics.

the other vital interests of the state.⁵ Is it to say that the degree of ability freely to express one's opinions and receive information reflects the degree of self-awareness of a given society? Is freedom of expression a relative right, in other words, determined by culture and religion? Would (or should) today's international community locate a general limit to what is within the right of freedom of expression, i.e. the content, which applies to all persons without exception, and what lies outside, i.e. the content, which cannot be protected and from which the individual (society) should be protected? On what basis should a possible test of the injuriousness of words be made? Should the content of a statement be evaluated or/and its results?

3. Freedom of speech in the era of globalization – the future of European values in the emerging post-European world

Human rights law arose in the limited region of Europe and its spiritual descendants. The transatlantic world, however, has lost with the transition from the 20th to the 21st century its hitherto hegemonic position and has been forced to find its place in a world where non-European nations are gradually emerging as new leaders. Many of them are outgrowths of ancient civilisations with their own values, traditions, customs, and of course, also forms of governments. What is the future of freedom of speech in the world which has become now irreversibly post-European? The emergence of the concept of defamation of religion is a good illustration of today's crisis. The fear of terrorism and extremism can lead to the point, that critical opinions will be directly or indirectly punished.

5 / For example, Holocaust denial is a crime in most European states thanks to their own personal and painful experience of that crime. In the USA, such a denier would probably be protected by the First Amendment of the US constitution. In Iran such speech would no doubt be regarded as an expression of heroism.

Can the contemporary transatlantic community maintain its security just by adhering to freedom of speech as the basis of democratic society and as one of the fundamental conditions for its progress and the development of every person? Or should Europe become more aware of the responsibility for “its” concept of freedom of speech internally but also of its value system externally, where it can clash with other concepts of civilisation, for instance primarily protecting religion? Does the rise of Islam threaten Western values?

Is freedom of speech as developed historically within the Western world a “natural right” of man? Is it of universal application, unchanging and everlasting, the same for all nations, regardless of their culture, religion and historical experience? Or do we have to recognize plurality in this area and respect the fact that the current concept of universal and unalienable human rights and freedoms has grown within the orbit of Western civilization only; that as far as content and scope of freedom of speech, as far as legitimate restrictions imposed on it, non-European civilizations have developed their own traditions and customs! Shouldn't we accept as the first and fundamental rule of global mankind facing all the challenges of 21st century, the recognition of and respect for culturally, historically and religiously conditioned differences between European and non-European civilizations?

Annex

International Covenant on Civil and Political Rights

Article 19

1 / Everyone shall have the right to hold opinions without interference.

- 2 / Everyone shall have the right to freedom of expression; this right shall include freedom to seek, receive and impart information and ideas of all kinds, regardless of frontiers, either orally, in writing or in print, in the form of art, or through any other media of his choice.
- 3 / The exercise of the rights provided for in paragraph 2 of this article carries with it special duties and responsibilities. It may therefore be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided by law and are necessary:
- A / For respect of the rights or reputations of others;
- B / For the protection of national security or of public order (ordre public), or of public health or morals.

European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms

Article 10

- 1 / Everyone has the right to freedom of expression. This right shall include freedom to hold opinions and to receive and impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers. This article shall not prevent States from requiring the licensing of broadcasting, television or cinema enterprises.
- 2 / The exercise of these freedoms, since it carries with it duties and responsibilities, may be subject to such formalities, conditions, restrictions or penalties as are prescribed by law and are necessary in a democratic society, in the interests of national security, territorial integrity or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, for the protection of the reputation or the rights of others, for preventing the disclosure of information received in confidence, or for maintaining the authority and impartiality of the judiciary.

VÁCLAV HAVEL: „SLOVO O SLOVU“

PROSLOV K UDĚLENÍ MÍROVÉ CENY NĚMECKÝCH KNIHKUPCŮ VE FRANKFURTU 15. ŘÍJNA 1989

Hrádeček, 25. července 1989

Vážení přítomní,

cena, kterou jsem dnes poctíván, je nazvána „mírovou“ a byla mi udělena knihkupci, tedy lidmi, kteří se věnují šíření slova. Snad mne to opravňuje k tomu, abych se tu dnes zamyslel o tajemné souvislosti mezi slovem a mírem a vůbec o tajemné moci slova v lidských dějinách.

Na počátku bylo slovo, praví se na první stránce jedné z nejdůležitějších knih, které známe. V té knize to znamená, že zdrojem veškerého stvoření je Slovo Boží. Neplatí to však, přeneseně, i o veškerém konání lidském? Není to snad i v našem případě slovo, které je nejvlastnějším zdrojem toho, čím jsme, ba samotným základem toho způsobu vesmírného bytí, kterému říkáme člověk? Duch, lidská duše, naše sebeuvědomění, schopnost zobecňovat a myslet v pojmech, chápat svět jako svět (a ne jen jako své okolí), a posléze i naše schopnost vědět, že umřeme, a přesto žít – není to všechno snad zprostředkováno, či přímo tvořeno také slovem?

Je-li Slovo Boží zdrojem veškerého Božího stvoření, pak ta část tohoto stvoření, kterou představuje lidské plémě, je sama sebou jen díky jinému Božímu zázraku, totiž zázraku lidského slova. A je-li tento zázrak klíčem k dějinám člověka, pak je zároveň i klíčem k dějinám, společnosti, ba možná že je tím prvním jen proto, že

je tím druhým; kdyby totiž slovo nebylo druhem komunikace mezi dvěma či více lidskými „já“, nebylo by asi vůbec.

To všechno nějakým způsobem vlastně odvědycky víme nebo aspoň tušíme; pocit zvláštního významu a váhy slova je v povědomí lidstva zřejmě od nepaměti přítomen.

Ale nejen to: díky zázraku slova víme asi lépe než ostatní živočichové, že toho ve skutečnosti víme velmi málo, totiž že existuje tajemství. Tváří v tvář tomuto tajemství – a cítíce zároveň onu pro nás téměř konstitutivní moc slova – pokoušíme se od nepaměti oslovit to, co je nám tímto tajemstvím zahaleno, a svým slovem to ovlivnit. Jako věřící se modlíme k Bohu, jako magici vyvoláváme či zaklínáme duchy a zkoušíme tak svým slovem zasahovat do přírodních i lidských dějů, jako příslušníci novověké civilizace – ať už věřící, či nevěřící – skládáme ze svých slov vědecké teorie a politické ideologie, jimiž čelíme – tu úspěšně a tu neúspěšně – tajemnému běhu světa a jimiž tento běh – tu úspěšně a tu neúspěšně – ovlivňujeme.

Čili: ať už si to uvědomujeme či nikoliv, ať už si to vysvětlujeme jakkoliv, jedno se zdá být zřejmé: že na světodějnou moc svého slova odvědycky – a v jistém smyslu právem – věříme.

Proč říkám „právem“?

Je opravdu lidské slovo tak mocné, že může měnit svět a ovlivňovat dějiny? A pokud někdy tak mocné bylo, platí to o něm i dnes?

Žijete v zemi, kde je velká svoboda slova. Té svobody může užívat kdekdo ke kdečemu, aniž si toho musí nevyhnutelně ostatní všimnout, natož se tím zabývat.

Může se vám tudíž zdát, že význam slova přeceňuji prostě proto, že žiji v zemi, kde se za slova stále ještě zavírá do vězení.

Ano, žiji v zemi, kde jsou váha a radioaktivní záření slova denně stvrzovány sankcemi, které svobodné slovo na sebe přivolává. Nedávno si celý svět připomínal dvousté výročí Velké francouzské revoluce, a tím jsme si museli vzpomenout i na slavnou Deklaraci práv člověka a občana, deklaraci, v níž se praví, že každý občan má právo vlastnit tiskárnu. V týchž dnech, tedy dvě stě let po této deklaraci, byl můj přítel František Stárek odsouzen na dva a půl roku do vězení za to, že vyráběl nezávislý kulturní časopis Vokno – nikoli snad v soukromé tiskárně, ale na skřípajícím předpotopním cyklostylu! Krátce předtím byl můj přítel Ivan Jirous odsouzen k šestnácti měsícům vězení za to, že na psacím stroji vykřikl to, co každý ví: že v naší zemi bylo mnoho justičních vražd a že i dnes může být nespravedlivě uvězněný člověk ve vězení utýrán. Můj přítel Petr Cibulka je ve vězení za to, že šířil samizdatově vydané texty a nahrávky nekonformních zpěváků a skupin. Ano, to všechno je pravda. Žiju skutečně v zemi, kde sjezd spisovatelů nebo nějaký projev na něm může otrást systémem. Umíte si představit něco podobného v Německé spolkové republice? Ano, žiju v zemi, kterou před jednadvaceti lety otrásl text mého přítele Ludvíka Vaculíka, který se jmenoval – jakoby proto, aby potvrdil mé vývody o moci slova – 2000 slov; tento text, mimo jiné, sloužil jako jeden z důvodů k tomu, aby jisté noci přepadlo naši zemi pět cizích armád. A není vůbec náhoda, že ve chvíli, kdy toto píši, otrásá zdejším režimem jedna stránka textu nazvaná – jakoby opět na ilustraci toho, co tu říkám – Několik vět. Ano, žiji opravdu v systému, kde slovo může otrásat všemi mocenskými aparáty, kde slovo může mít větší

sílu než deset divizí, kde pravdivé slovo Solženicynovo bylo pocítěno jako cosi tak nebezpečného, že bylo třeba jeho autora násilím vsadit do letadla a vyvézt. Ano, žiju tam, kde slovo solidarita bylo schopno otřást celým mocenským blokem.

To všechno je pravda, bylo o tom už hodně napsáno a mluvil o tom už na tomto místě můj vzácný předchůdce Lev Kopelev.

Mně teď ale běží o něco trochu jiného. Nechci mluvit jen o neuvěřitelné váze, kterou nabývá slovo v totalitních poměrech, nechci ilustrovat tajemnou moc slova jen tím, že jsou země, v nichž může několik slov vážit víc, než jinde celý vlak dynamitu.

Chci mluvit obecněji a pohlédnout na své téma v jeho širších a rozporuplnějších souvislostech.

Žijeme ve světě, v němž je možné, aby na občana Velké Británie kdosi mocný z úplně jiné země zcela veřejně a bezostyšně namířil smrtící šíp jen proto, že dotyčný napsal určitou knihu. Ten mocný člověk to udělal údajně jménem miliardy svých souvěrců. Ale nejen to: v tomto světě je možné, aby se určitá – doufejme, že jen malá – část této miliardy s vynesným rozsudkem identifikovala.

Co to je? Co to znamená? Je to jen mrazivý závan fanatismu, podivně ožívajícího v době různých helsinských konferencí a podivně oživaného dosti drtivými důsledky dosti drtivé expanze evropanství do světů, které o dovoz cizí civilizace původně nestály a kterým nakonec tento dvojsmyslný dovoz způsobil stamiliardové a nikdy nesplatitelné dluhy?

Zajisté, to všechno to samozřejmě je.

Ale je to i cosi víc: je to symbol.

Symbol záhadné mnohoznačnosti, kterou ona velká moc slova má.

Ano, moc slova není jednoznačná a průhledná. Není to jen osvobodivá moc slova Wałęsowa nebo varovná moc slova Sacharovova, není to jen moc – zřejmě nesmyslně vyložené – knížky Rushdieho.

Vedle slova Rushdieho tu je totiž i slovo Chomejního. Vedle slova elektrizujícího společnost svou svobodou a pravdivostí je tu i slovo hypnotizující, šálivé, fanatizující, zběsilé, podvodné, nebezpečné, smrtonosné. Slovo – šíp.

Myslím, že nemusím právě vám obsáhle vykládat

o černé magii některých slov, protože jste na vlastní kůži v poměrně nedávné době zažili, k jak nevýslovným dějinným hrůzám může za určité politické a sociální konstelace vést hypnoticky uhrančivé a zároveň neskutečně šílené slovo jednoho průměrného maloměšťáka. Nechápu sice, čím mohl část vašich otců a matek uhranout, ale zároveň chápu, že to muselo být cosi velice sugestivního a velice zákeřného, když to bylo schopno, být jen na krátkou chvíli, uhranout i onoho velkého ducha, který dal tak nový a pronikavý smysl slovům „das Sein“, „das Dasein“ a „die Existenz“.

Co chci říct: slovo je úkaz tajemný, mnohoznačný, ambivalentní, zrádný. Může být paprskem světla v říši tmy, jak kdysi nazval Bělinskij Ostrovského Bouři, ale může být i smrtonosným šípem. A co je nejhorší: může být chvíli tím a chvíli oním, může být dokonce obojím současně!

Jaké bylo vlastně slovo Leninovo? Osvobozující, nebo naopak šálivé, nebezpečné a posléze ztročující? Zájemci o dějiny komunismu se o to dodnes vášnivě přou a zřejmě ještě dlouho přit budou. Já osobně jsem si na tomto slově všiml hlavně toho, že bylo trvale vzteklé.

Jaké bylo vlastně slovo Marxovo? Vrhlo světlo na celou jednu skrytou rovinu společenských mechanismů, anebo to byl jen nenápadný prazárodek všech pozdějších strašných Gulagů? Nevím, nejspíš asi obojí současně.

A co slovo Freudovo? Odkrylo tajný kosmos lidské duše, anebo to byl jen zárodek iluze, kterou se dnes omamuje polovina Spojených států amerických, totiž že se lze zbavit svých trápení a svých vin tím, že jejich břímě odložíme do interpretace dobře zaplaceného odborníka?

Ale šel bych ještě dál a ptal bych se ještě provokativněji: jaké bylo vlastně slovo Kristovo? Byl to začátek dějin spásy a jeden z nejmocnějších kulturotvorných impulsů v dějinách světa – anebo to byl duchovní prazárodek křížáckých tažení, inkvizicí, hubení amerických kultur a posléze celé té rozporuplné expanze bílé rasy, která způsobila tolik tragédií, včetně té, že dnes největší část lidského světa spadá do smutné kategorie světa prý až třetího? Já si pořád myslím, že to bylo spíš to první, ale nemohu zároveň ignorovat stohy knih, které dokazují, že i v tom nejčistším raném křesťanství bylo už nevědomě zakódováno cosi, co na pozadí souhry tisíce jiných okolností, včetně relativní trvalosti lidské povahy, mohlo určitým způsobem duchovně otevřít prostor i oněm hrůzám, o nichž jsem se zmínil.

Slova mají také své dějiny.

Byly například doby, kdy slovo socialismus bylo pro celé generace ponížených a utlačených magnetickým synonymem spravedlivějšího světa a kdy pro ideál, tímto slovem vyjadřovaný, byli lidé schopni obětovat dlouhá léta života a třeba i život sám. Nevím, jak ve vaší zemi, ale v mé vlastní se z téhož slova – tedy ze slova socialismus – stal už dávno docela obyčejný pendrek, kterým od rána do

večera tlučou po zádech všechny své svobodomyšlné spoluobčany jacísi zbohatlí a v nic nevěřící byrokrati, nazývajíce je „nepřáteli socialismu“ a „antisocialistickými silami“. Skutečně: v mé zemi to slovo je už dávno bohapustým zaříkadlem, kterému je nejlépe se vyhnout, nechce-li se člověk stát podezřelý. Byl jsem nedávno na jedné docela spontánní a žádnými disidenty neorganizované manifestaci, protestující proti výprodeji nejkrásnějších částí Prahy nějakým australským milionářům. A když tam jeden řečník, bouřlivě proti tomuto projektu vystupující, chtěl posílit svůj apel na vládu zdůrazněním, že za záchranu svého domova bojuje ve jménu socialismu, začal se shromážděný dav smát. Ne proto, že by byl proti sociálně spravedlivému společenskému pořádku. Ale prostě proto, že uslyšel slovo, kterým se po dlouhá léta a ve všech možných i nemožných souvislostech zaklíná režim, který dokáže lidi jen manipulovat a ponižovat.

Podivné osudy mohou mít slova! Tentýž druh svobodomyšlných a statečných lidí může být jednou uvrhován do žalářů proto, že nějaké slovo pro něj něco znamená, a podruhé proto, že pro něj totéž slovo už nic neznamená, neboť se ze symbolu lepšího světa změnilo v jazykové zaklínadlo přihloupělého diktátora.

Žádné slovo, aspoň v onom poněkud metaforickém smyslu, v jakém tu slovo „slovo“ používám, – neobsahuje jen to, co mu přisuzuje etymologický slovník. Každé v sobě obsahuje i osobu, která ho vyslovuje, situaci, v níž ho vyslovuje, a důvod, proč ho vyslovuje. Totéž slovo může jednou zářit velkou nadějí, podruhé vysílat jen paprsky smrti. Totéž slovo může být jednou pravdivé a jednou lživé, jednou oslňující a jednou šálivé, jednou může otevírat nádherné perspektivy a jednou může jen pokládat na zem kolejnice vedoucí do celých souostroví kon-

centračních táborů. Totéž slovo může být jednou stavebním kamenem míru a jindy může každá jeho hláska dunět ozvěnou kulometů.

Gorbačov chce zachránit socialismus zavedením trhu a svobody slova. Li Pcheng zachraňuje socialismus masakrováním studentů a Ceaușescu zbuldozerizováním svého národa. Co to slovo vlastně znamená v ústech jednoho a v ústech druhých dvou? Co je to za mysteriózní věc, která je tu tak různými způsoby zachraňována?

Zmínil jsem se o Francouzské revoluci a o té krásné deklaraci, která ji provázela. Tu deklaraci podepsal pán, který byl jednou z prvních osob, jež byly jménem tohoto nádherně humánního textu popraveny. A po něm to byly stovky a snad tisíce dalších. Volnost, rovnost, bratrství – jak nádherná slova! A jak děsivé může být to, co znamenají: volnost rozepnuté košile před popravou, rovnost v rychlosti, s níž padá na krk gilotina, bratrství v jakémsi podezřelém nebi, kde vládne Nejvyšší Bytost!

Celým světem dnes zní nádherně nadějně slovo „perestrojka“. Všichni věříme, že se za tím slovem skrývá naděje pro Evropu a celý svět.

A přesto – přiznávám se – se občas chvěji strachem, aby se to slovo nestalo zase jen novým zaříkadlem, aby se nakonec nezměnilo zase jen v pendrek, kterým nás někdo tluče. Nemyslím teď na svou vlast, kde to slovo má v ústech jejích vládců asi takový význam jako slovo „náš mocnář“ v ústech Josefa Švejka. Myslím na něco jiného: totiž na to, že i onen statečný muž, který dnes sídlí v Kremlu, vysílá občas – a možná jen ze zoufalství – na stávkující dělníky nebo na bouřící se národy či národnostní menšiny nebo na příliš neobvyklé názorové menšiny obvinění,

že ohroží perestrojku. Chápu ho, splnit ten gigantický úkol, který si předsevzal, je nesmírně těžké, všechno to visí na vlásku a téměř cokoliv může opravdu asi ten vlásek přetrhnout, a všichni pak budeme padat do propasti. Ale přesto si říkám: nejsou v tomhle „novém myšlení“ povážlivé relikty myšlení starého? Nezaznívá tu ozvěna dávných myšlenkových stereotypů a mocensko-jazykových rituálů? Nezačíná se slovo perestrojka už tu a tam trochu podobat slovu socialismus, zvláště když je jím občas nenápadně uhozen po hlavě týž člověk, který byl tak dlouho a tak nespravedlivě bit slovem socialismus?

Vaše země vnesla do moderních evropských dějin velký vklad: první vlnu děten-
te, svou známou Ostpolitik.

Ale i tohle slovo dokázalo být leckdy pěkně dvojsmyslné. Znamenalo samozřejmě první záblesk naděje pro Evropu bez studené války a železné opony; zároveň však – bohužel – nejednou znamenalo i rezignaci na svobodu, a tím na základní předpoklad každého skutečného míru: mám stále ještě v paměti, jak se mi počátkem sedmdesátých let leckteří mí západoněmečtí kolegové a přátelé vyhýbali z obavy, že by jakýmkoli kontaktem se mnou, kterého nemá zdejší vláda v lásce, mohli tuto vládu zbytečně provokovat, a tím křehké základy rodící se détente ohrožovat. Nemluvím o tom samozřejmě kvůli sobě jako takovému, a už vůbec ne proto, že bych se litoval. Vždyť já už tehdy litoval spíš je než sebe, protože jsem to nebyl já, ale oni, kdo se dobrovolně vzdával své svobody. Zmiňuji se o tom proto, abych jen z jiné strany znovu osvětlil, jak snadno se může dobře míněná věc změnit ve zradu svého vlastního dobrého úmyslu – a to opět jen skrze slovo, jehož smysl nebyl zřejmě dost bedlivě střežen. Taková věc se může

stát velmi snadno, člověk si toho téměř nevšimne, stane se to nenápadně, tiše, pokradmu, – a když to nakonec člověk zjistí, zbývá mu už jen jediná možnost: pozdní údiv.

Jenomže to je přesně onen dábelský způsob, jímž nás dokážou slova zrazovat, nejsme-li při jejich užívání trvale obezřetní. A často – bohužel – i docela malá a jen chvilková ztráta obezřetnosti může mít tragické a neodčinitelné následky. Následky dalekosáhle překračující nehmotný svět pouhých slov a dalekosáhle vstupující do světa až po čertech hmotného.

Dostávám se konečně ke krásnému slovu mír.

Čtyřicet let ho čtu v naší zemi na každé střeše a v každém výkladu. Čtyřicet let jsem tak jako všichni mí spoluobčané vychováván k alergii na toto krásné slovo, protože vím, co čtyřicet let znamená: mohutné a stále mohutnější armády jakožto údajnou záštitu míru.

Navzdory tomuto dlouhému procesu systematického vyprazdňování slova mír; ba víc než jen vyprazdňování: jeho naplňování právě opačným významem, než jaký podle slovníku má; navzdory tomu všemu se podařilo několika donkichotům z Charty 77 a několika jejich mladším kolegům z Nezávislého mírového sdružení toto slovo rehabilitovat a vrátit mu jeho původní smysl. Museli ovšem tuto sémantickou „perestrojku“ – totiž obrácení slova mír z hlavy opět na nohy – čímsi zaplatit: téměř všichni mladí předáci Nezávislého mírového sdružení si museli pár měsíců za to odsedět. Mělo to ale smysl: jedno důležité slovo bylo zachráněno před svým totálním znehodnocením. A to není, jak se tu pořád pokouším vysvětlit, zdaleka jen pouhá záchrana slova. Je to záchrana čehosi daleko důležitějšího.

Všechny důležité děje reálného světa – krásné i obludné – mají totiž vždycky svou přehru ve sféře slov.

Jak jsem už řekl, mým dnešním úmyslem není předávat vám zkušenost člověka, který poznal, že slovo stále ještě něco váží, když se za ně musí platit i vězením. Mým úmyslem bylo vyzpovídat se z jiné zkušenosti, kterou jsme v tomto kousku světa s váhou slov učinili a která – jak jsem pevně přesvědčen – má univerzální platnost: totiž ze zkušenosti, že se vždycky vyplatí být ke slovům podezíravý a dávat si na ně pozor a že žádná opatrnost tu nemůže být zbytečně velká.

Podezřívavost ke slovům se dá rozhodně zkazit míň než přemrštěnou důvěrou v ně.

Ostatně není přesně to – podezřívavost ke slovům a jejich usvědčování z hrůzy, která v nich může nenápadně dřímat – nejvlastnějším posláním intelektuála? Vzpomínám si, že André Glucksmann, můj milý předřečník, mluvil kdysi v Praze o tom, že intelektuál má být jako Kasandra, protože jeho úkolem je dobře slyšet slova mocných, hlídat je, varovat před nimi a věštit, co by mohla zlého znamenat či přinést.

Všimněme si jedné věci: po staletí jsme měli – vy a my – to jest Němci a Češi – rozmanité potíže se svým soužitím ve střední Evropě. Za vás mluvit nemohu, ale myslím, že za nás mohu odpovědně říct, že pradávné a po staletí nejrůzněji přiživované národnostní animozity, předsudky a vášně v posledních desetiletích z nás, Čechů, vyprchaly. A není vůbec náhoda, že se to stalo v době, kdy jsme byli postiženi totalitním režimem. Ten v nás totiž vypěstoval tak hlubokou nedůvěru ke všem generalizacím, ideologickým floskulím, frázím, heslům, myšlenkovým stere-

otypům a podbíživým apelům na ty či ony vrstvy našich emocí, od nejnižších až po nejvyšší, že jsme dnes většinou už imunní k jakékoli hypnotizující návnadě, byť by měla i tak suggestivní podobu, jakou jí tradičně dává apel nacionální či nacionalistický. Dusící příkrov tisíců prázdných slov, pod nímž musíme tak dlouho žít, v nás vyvinul tak silnou nedůvěru ke světu šálivých slov, že jsme dnes schopni lépe než dříve vidět lidský svět takový, jaký opravdu je: totiž jako složitě společenství tisíců a milionů neopakovatelně jedinečných lidských bytostí, které mají vedle stovek krásných vlastností i stovky vad a špatných sklonů, které však nikdy nelze prostě sežehlit žehličkou dutých frází a devalvovaných slov do jedné homogenní masy – jako například třídy, národa nebo politické síly – a jako takové je en bloc chválit nebo odsuzovat, milovat nebo nenávidět, hanobit nebo oslavovat.

To je jen malý příklad, k čemu je nedůvěřivost ke slovům dobrá. Příklad zvolený s ohledem na příležitost, při níž je užít, totiž pro chvíli, kdy má Čech tu čest promlouvat k publiku převážně německému.

Na počátku všeho je slovo.

Je to zázrak, kterému vdčíme za to, že jsme lidmi.

Ale je to zároveň nástraha, zkouška, lest a test.

Větší možná, než se může zdát vám, kteří žijete v podmínkách velké svobody slova, tedy v poměrech, kde na slovech zdánlivě tolik nezáleží.

Záleží na nich.

Záleží na nich všude.

Totéž slovo může být jednou pokorné a podruhé pyšné. A nesmírně snadno a velmi nenápadně se může slovo pokorné proměnit ve slovo pyšné, zatímco jen

velmi těžce a velmi dlouze se mění slovo pyšné ve slovo pokorné. Pokusil jsem se to ukázat na osudech slova mír v mé zemi.

Tento svět a především Evropa se v závěru druhého tisíciletí po Kristu ocitá na zvláštní křižovatce: dlouho nebylo tolik důvodů k naději, že všechno dobře dopadne, a nikdy nebylo zároveň tolik důvodů k obavě, že kdyby dopadlo všechno špatně, byla by to katastrofa definitivní.

Není těžké doložit, že všechny hlavní hrozby, jimž musí dnešní svět čelit, od atomové války přes katastrofu ekologickou až po katastrofu sociálně civilizační (tím myslím prohlubující se propast mezi bohatými a chudými jednotlivci i národy), mají kdesi ve svých útrobách skrytu jednu společnou příčinu: nenápadnou proměnu slova původně pokorného ve slovo pyšné.

Pyšně si člověk začal myslet, že jako vrchol a pán tvorstva rozumí kompletně přírodě a může si s ní dělat, co chce.

Pyšně si začal myslet, že jako majitel rozumu je schopen kompletně pochopit své vlastní dějiny a naplánovat pak všem šťastný život, a že mu to dává dokonce právo každého, komu se jeho plán nezamlouvá, smést z cesty v zájmu údajně lepší budoucnosti všech, k níž našel ten jediný a pravý klíč.

Pyšně si začal o sobě myslet, že když umí rozbít atomové jádro, je už tak dokonale, že mu nehrozí nebezpečí atomového zbrojního soupeření, natož atomové války.

Ve všech těchto případech se osudově zmýlil. To je zlé. Ale ve všech těchto případech začíná už svůj omyl chápat. A to je dobré.

Tím vším poučení, měli bychom všichni a společně bojovat proti pyšným slovům a vnímavě pátrat po kukaččích vejcích pýchy ve slovech zdánlivě pokorných.

To není, jak zřejmo, úkol zdaleka jen lingvistický. Jako výzva k odpovědnosti za slovo a ke slovu je to úkol bytostně mravní.

Jako takový není ovšem zakotven před horizontem námi dohlédnutelného světa, ale až někde tam, kde přebývá ono Slovo, jež bylo na počátku všeho a jež není slovem člověka.

Nebudu vysvětlovat, proč tomu tak je. Daleko lépe totiž, než bych to byl schopen učinit já, to učinil už váš velký předek Immanuel Kant.

Děkuji vám za pozornost.

